

MÁRIA
• ANTOINETTE •
A FÉLREÉRTETT NŐ

• STEFAN ZWEIG •

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2026

---

www.alexandra.hu • www.moobius.hu
www.europakiado.hu

A VARENNES-I SZÖKÉS

1791. június 20-ának ezen az estéjén a legbizalmasabb megfigyelő sem észlelhet semmi gyanúsat a Tuileriák körül. A nemzetőrök a helyükön strázsálnak, mint máskor, a komornák és inasok vacsora után visszavonultak, mint máskor, a király szokása szerint a nagy szalonban ül fivérével, Provence grófjával s családjának többi tagjával, békés triktraktjátékba vagy komótos beszélgetésbe merülve. Mi van abban feltűnő, hogy a királyné úgy tíz óra tájban felemelkedik beszélgetés közben, s kis időre elhagyja a szalont? Semmi a világon. Talán dolga akadt, levelet kell írnia. Egy lakáj sem követi, s mikor kilép a folyosóra, a folyosó teljesen elhagyatott. De Mária Antoinette idegesen megtorpan, visszafojtott lélegzettel figyel az örök kemény lépteire, majd lánya szobája felé siet, s halkan bekopog hozzá. A kis főhercegnő felébred, s ijedten szólítja helyettes nevelőnőjét, Brunier asszonyt. Ez előkerül, s nagyon elcsodálkozik a királyné érthetetlen parancsán, hogy gyorsan öltöztesse fel a gyereket. De nem akar ellenkezni. Eközben a királyné a dauphint is felébresztette. Félrehúzta a baldachin damasztfüggönyét, s halkan a fülébe súgta: „Kelj fel hamar, elutazunk! Egy erődbe megyünk, ahol sok katona van!” A kis trónörökös álomittasan hebeg valamit, és kardját, egyenruháját kéri, hiszen katonák közé viszik.

„Gyorsan, gyorsan, mindjárt utazunk” – sürgeti Mária Antoinette Mme de Tourzelt, a nevelőnőt, aki rég be van avatva a titokba, s azzal

a hitegetéssel, hogy álarcosbálba készülnek, lánynak öltözteti a dauphint. A két gyereket csendesen leviszik a lépcsőn a királyné szobájába. Ott vidám meglepetés vár rájuk. A királyné kinyitja a nagy faliszekrényt, s egy gárdatiszt lép ki onnan, egy bizonyos Malden, akit a fáradhatatlan Fersen bújtatott el. Gyors léptekkel mind a négyen az őrizetlen kijárat felé tartanak.

Az udvar majdnem egészen sötét. Hosszú sorban állnak ott a hintók, néhány kocsis és lakáj lomhán ténfereg, vagy a nemzetőrökkel társalog, akik lerakták nehéz fegyverüket, és nem gondolnak se kötelességre, se veszedelemre, hiszen olyan szép ez a langyos nyári éjszaka. A királyné maga nyitja ki az ajtót, s körülnéz. Önuralma döntő helyzetekben egy pillanatra sem hagyja el. S lám, már előoson a kocsik árnyékából egy kocsisnak öltözött ember, s szó nélkül kézen fogja a dauphint. Fersen, a fáradhatatlan Fersen az, aki hajnal óta emberfölkötést végzett. Helyükre állította a *postillon*-okat*; beöltöztetett három testőrt kurírnak, mindkinek kiosztotta a szerepét. Az éjszakára való holmit kicsempészte a kastélyból, készenlétbe helyezte a hintót, s még arra is maradt ideje, hogy délután megvigasztalja az izalmában sírva fakadó királynét. Háromszor, négyszer, ötször szaladgálta be, egyszer álruhában, egyébként szokott öltözékében Párizst, hogy megtegye az utolsó intézkedéseket. Most, mikor kézen fogva vezeti ki Franciaország trónörökösét a királyi palotából, az életével játszik, s nem vár egy hálás pillantásnál több jutalmat attól a szeretett nőtől, aki rábízta a gyermekei életét.

A négy árnyék visszaoson a homályba, a királyné halkán becsukja az ajtót maga mögött. Lebegő, gondtalan léptekkel, feltűnés nélkül tér vissza a szalonba, mintha csak valami levélért ment volna ki, s látszólagos nyugalommal társalog újra, míg Fersen szerencsésen átkalauzolja a nagy téren gyermekeit, s berakja őket egy ódivatú hintóba, ahol abban a pillanatban álomba merülnek. Ugyanakkor egy másik hintóban előreküldi a királyné két komornáját Claye-be. Tizenegykor érkezik el

* Postakocsis. (francia)

a kritikus óra. Provence grófja, aki ugyancsak ma készül szökni feleségével, szokása szerint távozik a kastélyból, a királyné és Mme Élisabeth visszavonulnak termeikbe. A királyné, hogy gyanút ne keltsen, komornáival vetkőzteti le magát, s másnap reggelre hintót rendel, mert – mint mondja – kirándulást tervez. Fél tizenkettőkor – La Fayette, az elmaradhatatlan látogató alkalmasint már eltávozott a királytól – parancsot ad a lámpaoltásra, ami egyben felmenti a személyzetet a szolgálat alól. Ámde alig csukódik be az ajtó a komornák mögött, a királyné kiugrik az ágyból, gyorsan felöltözködik, szürke, egyszerű selyemruhát ölt magára, fekete kalapot vesz, s ibolyaszínű fátyolt, mely felismerhetetlenné teszi vonásait. Most gyorsan le a kis lépcsőn a kapuig, ahol egy bizalmasa várja, aztán át a sötét Carrousel téren – mindez pompásan sikerül. De mily kellemetlen incidens – fények közelítenek, hintó érkezik fáklyásokkal és futárokkal, La Fayette hintaja, aki meggyőződött afelől, hogy mint mindig, minden a legpompásabb rendben van. A királyné a fény elől gyorsan behúzódik egy kapuboltozat homályába, s La Fayette hintója oly közel halad el mellette, hogy szinte érintik a kerekek. Senki sem látta meg. Még egy pár lépés, s eléri a bérfogatot, melyben azok ülnek, akiket a legjobban szeret: Fersen és a gyermekek.

Nehezebb megszöknie a királynak. Előbb még el kell szenvednie La Fayette szokásos esti látogatását, s ez oly soká tart, hogy ezúttal még ez a vastag bőrű férfi is nehezen bírja türelemmel. Minduntalan felemelkedik a székéből, s az ablakhoz lép, mintha az eget nézné. Végre fél tizenkettőkor búcsúzkodik a nyűgös vendég. XVI. Lajos visszavonul a hálószobájába. Itt kezdődik utolsó, kétségbeesett harca az etikettel, mely túlságosan ügyel rá. Ősrégi szokás szerint a király komornikjának ugyanabban a szobában kell aludnia, mint a királynak, csuklójára erősített zsineggel, hogy az uralkodónak egyetlen rántására felébredjen álmából. Ha XVI. Lajos meg akar szökni, a boldogtalannak előbb saját komornikja elől kell megszöknie. XVI. Lajos tehát, mint máskor, szépen hagyja, hogy levetkőztessék, belefekszik ágyába, s mintha aludni

készülne, leengedi kétoldalt a függönyöket. Igazában azt a pillanatot várja, hogy a lakáj átmenjen a szomszédos kabinetbe vetkőzni, s e röpke pillanat alatt – a jelenet méltó Beaumarchais tollára – kisurran a függöny alól, s hálóingben, mezítláb szökik ki a másik ajtón fiának üres szobájába, ahol már várja az egyszerű öltöny, az olcsó paróka és – újabb megaláztatás – a komornyikkalap. Eközben a hűséges szolga lábujjhegyen visszatér a hálószobába, félelmében visszafojtja lélegzetét, hogy fel ne ébressze álmából a függöny mögött nyugvó szeretett uralkodót, s mint rendesen, csuklója köré csavarja a zsineget. Közben XVI. Lajos, Szent Lajos utóda és örököse, Franciaország és Navarra királya ingben, karján a szürke zekével, parókával és komornyikkalappal lelopózik a félemeletre, ahol a faliszekrényben elbújtatott testőr, Malden vár rá, hogy továbbkalauzolja. A spenőtzöld zeke s a fennkölt fejére nyomott komornyikkalap révén felismerhetetlenné tett király nyugodtan halad át palotájának kongó udvarán. A nem nagyon éber nemzetőrök nem ismerik fel, átengedik. Ezzel átesnek a dolog nehezebbik részén, s a királyi család éjfélkor összetalálkozik a hintóban. A kocsisnak öltözött Fersen felül a bakra, és végigfuvarozza a lakájnak öltözött királyt és családját Párizson.

Átvágnak Párizson – végzetes, hogy átvágnak Párizson –, mert Fersen, a nemesúr ahhoz van szokva, hogy a kocsis vigye, s ne ő hajtsa a kocsit, nem ismeri tehát a kiterjedt város bonyolult labirintusát. Merő óvatosságból továbbá – végzetes óvatosság – nem hagyja el nyomban a várost, hanem előbb még egyszer a rue Matignonba hajt, hogy megbizonyosodjon, elindult-e már a nagy batár. Éjfél helyett csak két óra tájban hagyja el értékes rakományával a város kapuját, két óra, két pótolhatatlan óra elveszett.

A terjedelmes batár a vámsorompó mögött kell hogy várokozzék. Első meglepetés: a batár nincs ott. Megint vesztegetik az időt, míg végre az elébe fogott négy lóval és a lecsavart kocsilámpákkal feltűnik. Csak most hajt a bérfogat a hintóhoz, hogy a királyi család átülhessen anél-

kül, hogy cipőiket bepiszkolná a francia utca sara, amire gondolni is borzadály! Éjfél helyett hajnali fél három órakor iramodnak neki a lovak. Bezzeg most nem kíméli Fersen az ostort! Félóra múlva Bondyban vannak, ahol egy gárdatiszt nyolc friss erőben lévő, pihent postalóval vár a batárra. Most búcsúzni kell. S ez nem könnyű. Mária Antoinette nem szívesen válik meg egyetlen megbízható hívétől, de a király határozottan kijelentette, hogy nem óhajtja Fersen további szolgálatát igénybe venni. Nem tudjuk, miért nem óhajtotta. Talán nem akart hívei előtt feleségének nagyon is intim barátjával mutatkozni, talán Fersenre való tekintetből nem akarta – Fersen mindenesetre így jegyzi fel: „il n’a pas voulu” – nem akarta. Különben is abban maradtak, hogy Fersen nyomban felkeresi a királyi párt, mihelyt biztonságban lesznek, a válás tehát rövid időre szól. Fersen – halványan dereng a láthatár alja, szép nyári nap lesz – még egyszer a hintóhoz lovagol, s hogy az idegen *postillon*-okat félrevezesse, a szükségesnél hangosabban búcsúzik: „Szerencsés utat, Mme de Korff.”

Nyolc ló jobban húz, mint négy, a hatalmas batár fűrge tempóban himbál az országút szürke szalagja felett. A hangulat kitűnő, a gyerekek jól kialudták magukat, a király kedve derűsebb a szokottnál. Mulattatja őket, hogy mindnyájan hamis néven utaznak. Tourzelné az előkelően hangzó Mme de Korff nevet viseli, a királyné Mme Rochet néven, mint gyermekeinek nevelőnője szerepel, a komornyikkalapos király Durand néven az udvarmesterük, Mme Élisabeth komorna, a dauphinből pedig lány lett. A család voltaképpen otthonosabban érzi magát a kényelmes hintóban, mint a kastélyban a száz lakáj és hatszáz nemzetőr állandó felügyelete alatt. Hamarosan jelentkezik XVI. Lajos hű barátja, az étvágy, mely sohasem hagyja el. Előkerül az elemózsia, melyet ezüstszervizen fogyasztanak el, csirkecsontok és kiürült borosflaskák repülnek ki a hintó ablakán, de jut a derék testőröknek is. A gyerekek, akiket boldoggá tesz a kaland, játszanak a hintóban, a királynénak mindenképp van egy-egy kedves szava, a király pedig arra használja fel a nem

remélt alkalmat, hogy megismerje saját birodalmát. Térképet szed elő, és dicséretre méltó érdeklődéssel kíséri útjukat faluról falura, tanyáról tanyára. Hat órakor hajnalban, mikor először váltanak lovat, a polgárok még az igazak álmát alusszák, és senki sem érdeklődik Korff bárónőnek és hozzátartozóinak útlevelei iránt. Most már csak egy nagy városon, Châlons-on kell szerencsésen átjutniuk, hogy nyert ügyük legyen, mert az utolsó akadálytól négy mérföldnyire, Pont-de-Somme-Vesle-nél már várja őket a fiatal Choiseul herceg parancsnoksága alatt az előreküldött első huszárszázad.

Végre délután négy órakor Châlons-ba érnek. Nincs abban rossz szándék, hogy olyan sok ember tanyáz a postaállomás előtt. Híre ment, hogy gyorskocsi érkezik, s mindenki szeretné hallani a legfrissebb párizsi híreket, szeretne egy levélkét vagy csomagot eljuttatni a szomszéd állomásra, vagy egyszerűen úgy, mint ma, beszélgetni, nézelődni, mert kit ne érdekelne az unalmas vidéki városkában az idegenek érkezése, a szép hintó, mi más okosabbat kezdhetne az ember ilyen meleg nyári napon! A hozzáértők szakértő szemmel nézegetik a batárt. Vadonatúj – állapítják meg előbb nagy respektussal –, szokatlanul finom, a legremekebb bognármunka, damasztal behúzza belül – s milyen előkelő poggyász –, nemes utasai lehetnek, emigránsok alkalmasint. Fúrja oldalukat a kíváncsiság, benézni a hintóba, megtudni, kicsodák, szót váltani velük, mert elég furcsa, hogy ilyen hosszú út után s ilyen csodaszép, meleg napon miért maradnak mind a hatan a kocsiban, ahelyett, hogy kinyújtóztatnák gémberedett tagjaikat, vagy vidám terefere közben egy-egy pohár hús borral a szomjukat oltanák. S miért fontoskodnak olyan kihívóan ezek a paszomántos lakájok, mintha isten tudja, minek tartanak magukat? Különös, különös! Súgnak-búgnak a népek, valaki a postamesterhez lép, s a fülébe súg valamit. A postamester elképed, nagyon elképed, de nem avatkozik a dologba, s nyugodtan útjára engedi a hintót, noha – senki sem tudja, milyen alapon – félóra múlva már az egész város arról beszél, hogy a király átutazott a királyi családdal Châlons-on.

A batárban ülőknek azonban erről sejtelmük sincs, sőt fáradtságuk ellenére felettébb vidámak, hiszen a következő állomásnál már várja őket Choiseul a huszáraival, s akkor vége a képmutatásnak és bujkálásnak, el lehet dobni a komornyikkalapot, össze lehet tépni a hamis útleveleket, mert felharsan újra a rég elnémult „Vive le roi! Vive la reine!”. Mme Élisabeth türelmetlenségében ki-kinéz az ablakon, hogy elsőnek üdvözölhesse Choiseult, a kurírok homlokuk elé tartott tenyérrel kémlelnek ki az alkonyatba, vajon nem villannak-e fel a messzeségből a huszárok kardjai. De semmi, semmi. Végre feltűnik egy lovas, egy magányos, előrerúgtató gárdatiszt.

- Hol van Choiseul? – kiáltják feléje.
- Elment.
- S a huszárok?
- Egy lélek sincs itt.

Egyszeribe vége a jókedvnek. Valami nincs rendben. S még hozzá rájuk esteledett, sötétedik. Nyomasztó érzés így hatolni előre az ismeretlenbe, a bizonytalanba. De nem fordulhatnak vissza és nem állapodhatnak meg, a menekülő számára egy út van csak: tovább, tovább. A királyné vigasztalja útítársait. „Ha elmaradt is itt a kíséret, a mindössze kétórányira fekvő Saint-Ménéhould-nál várja őket a másik, s ott biztonságban vannak.” Ez a két óra hosszabb volt, mint az egész nap. De – újabb meglepetés – Saint-Ménéhould-ban sem várják őket a dragonyosok. Nagyon soká vártak, egész nap a csapszékekben tanyáztak, s unalmukban úgy leítették magukat s olyan ricsajt csaptak, hogy az egész község figyelmét magukra vonták. Parancsnokuk, kit az udvari fodrász zavaros közlése teljesen megzavart, célszerűbbnek tartotta kivezényelni a helységből embereit, hogy kissé odább várakozzanak az országúton. Ő maga visszamaradt. Végre bevonul egész pompájában a városkába a nyolcfogatú batár s mögötte a kétfogatú homokfutó, s ez már a második megmagyarázhatatlan és titokzatos esemény a városka derék polgárai számára ezen a napon. Előbb egy dragonyoszászad vonult be a városba, s katonák lepték el, anélkül hogy valaki tudta volna, miért

vagy minek, most pedig a két hintó az előkelő livrjú *postillon*-okkal! S nézzétek csak, milyen alázatosan, milyen tisztelettel fogadja a dragonyosok parancsnoka a különös jövevényeket! Nem, nem is tisztelettel, hanem hódolattal. Állandóan vigyázállásban értekezik velük. Drouet postamester, a jakobinusok klubjának tagja s bős republikánus le nem veszi róla a szemét. Ezek okvetlenül nemesek vagy emigránsok, gondolja, előkelő, igen-igen előkelő csürhe. Tulajdonképpen kötelességem volna lefülelni őket. Azonban egyelőre csak arra utasítja halkán kocsisait, hogy ne nagyon vág tassanak titokzatos utasaikkal. A batár álmosan tovadöcög álmos utasaival.

Azonban alig tíz perce, hogy a helységet elhagyták, híre megy – Châlons-ból hozta-e valaki a pletykát, vagy a nép józan ösztöne firtatta-e ki –, hogy a batárban a királyi család foglal helyet. Lárma, szaladgálás, a dragonyosok parancsnoka nyomban megérzi a veszélyt, s a batár után akar vágatni vitézeivel. De elkésett, az elkeseredett tömeg tiltakozik, a dragonyosok, akiket a helységben itatnak, összebarátkoztak a parasztokkal, s nem engedelmessé válnak a parancsnak. Pár elszánt ember felveri a falut, s míg a nagy zűrzavarban mindenki ide-oda kapkod, valaki tette szánja magát. Drouet postamester, aki jó lovas még katonakorából, nyergel, s egy társa kíséretében tovavágtat, hogy elébe kerüljön a Varennes felé vezető rövidebb úton a lomha batárnak. Ott majd kivallatják kissé a gyanús utasokat, s ha a király valóban közöttük volna, Isten irgalmazzon neki meg a koronájának. Mint oly sok esetben, egy elszánt ember elszánt elhatározása megint fordít egyet a világtörténelem kerekén.

A király roppant hintója eközben csak görög, görög a Varennes felé vezető kanyargós úton. Utasai huszonnégy óra óta egymás hegyén-hátán szoronganak naptól izzóvá hevült fedele alatt, kimerültek, a gyerekek már régóta alszanak, a király összegöngyölte a térképet, a királyné hallgat. Még egy óra, csak egy utolsó óra hiányzik, hogy biztos kíséret védelme alatt folytathassák útjukat. De ismét meglepetés vár rájuk: a ló-

váltásra megbeszélte helyen, Varennes közelében nincsenek lovak. Vak tapogatózás a sötétben, ablakzörgetés, ingerült szóváltás. Léonard, az előreutaztatott fodrász (minek kellett követté avanszálni Figarónak?) zavaros fecsegésével azt a meggyőződést keltette abban a két tisztben, akiknek a megállapodás szerint itt kellett volna várakozniuk, hogy a király már nem jön. Tehát aludni mentek, s alvásuk éppen olyan végzetessé vált a király sorsára nézve, mint La Fayette álma október hatodikán. Hát be kellett hajtaniuk az elcsigázott lovakkal Varennes-be, talán kapnak ott pihent lovakat. De, második meglepetés: a város kapujának sötétjéből néhány fiatalember ugrik elő, s „megállj”-t parancsol. A batárt fiatalemberek csapata veszi körül s kíséri tovább. Tíz perccel előbb megérkezett Drouet, s híveivel felverte ágyaikból, összeszedte a csapszékekből Varennes minden forradalmár ifját. – Az útleveleket kérem! – parancsolja egyikük. – Nem érünk rá, sietős utunk van – feleli egy női hang a hintóból, az állítólagos „Rochet-né” hangja, a valóságban a királynéé, aki a veszedelmes pillanatban egyedül őrzi meg erélyét. De az ellenállás nem használ, be kell vonulniok a legközelebbi fogadóba, amelynek – ilyen kaján a világtörténelem! – éppen „A jó uralkodóhoz” a neve. S ott már várja őket a polgármester, aki hivatását illetően szatócs, s az ízletes „Sauce” névre hallgat. Látni akarja az útleveleket. A kis szatócs, aki lelke mélyén híve a királynak, s azt se tudja, mit tegyen félelmében, hogy esetleg bajba kerül, futólag belenéz az útlevelekbe, s kijelenti: – Rendben vannak. – A maga részéről szívesen útjára engedné a batárt. De a fiatal Drouet, aki érzi a pecsenye szagát, felkiált, és dühösen az asztalra csap: – Ez a király a családjával, s ha kiengedi őket külföldre, hazaárulást követ el. – A derék családapának inába száll a bátorsága erre a fenyegetésre, s abban a pillanatban már szól is a vészharang, amelyet Drouet cimborái kongattak meg, világosság gyúl az ablakokban, talpon van az egész város. Egyre nagyobb tömeg gyűl a batár köré, az utat csak erőszakkal lehetne folytatni, hiszen még be sincsenek fogva a friss lovak. A derék szatócs-polgármester zavarában azzal az indítvánnyal áll elő, hogy úgymint késő van már a továbbutazásra, szívesen ad éjjeli szállást

Korff bárónénak és hozzátartozóinak. Reggelig – gondolja magában az agyafúrt ember – jobbra vagy balra eldől a dolog, s én elháríthatom magamról a kellemetlen felelősséget. A király a dragonyosok érkezésében bízva, habozva bár, de mert nem tehet egyebet, elfogadja a meghívást.

Choiseulnek vagy Bouillének egy-két órán belül itt kell lennie. Így hát a király hamis parókával a fején, nyugodtan átlépi az idegen ház küszöbét, s első királyi cselekedetként sajtot és egy flaska bort kér a gazdától. Csakugyan a király? Csakugyan a királyné? – kérdezzetik suttogó hangon, nyugtalanul és izgatottan egymástól a vénasszonyok és az oda-sereglett parasztok. Mert abban az időben a kis francia mezővároskák oly végtelenül messzire estek a fenséges, soha nem látott udvartól, hogy alattvalóik közül senki sem ismerte, csak pénzdarabokról a király ábrázatát, s külön fullajtárt kellett elküldeni egy nemesúrhoz annak a megállapítására, vajon az idegen utas valóban Korff báróné lakája-e, vagy XVI. Lajos, Franciaország és Navarra legkeresztényibb királya.

A VARENNES-I ÉJSZAKA

Mária Antoinette életének harminchatodik és uralkodásának tizenhetedik évében, ezen a napon, tehát 1791. június 21-én lépi át életében először egy francia polgár házának küszöbét. Ez egyetlen kitérése palota és palota, börtön és börtön között. Szatócsüzleten át, mely avas olajtól, szárazkolbásztól és csípős fűszerszagtól bűzlik, vezet útja. Egymás mögött kapaszkodik fel a recsegő tyúklépcsőn a társaság, illetve az ismeretlen, álparókás úr és az állítólagos Korff bárónő nevelőnője az emeletre, mely két alacsony mennyezetű, szennyes és szegényes helyiségből áll: egy lakó- és egy hálószobából. Alig értek fel, újfajta testőrség, a csillogó versailles-itól felettébb különböző, áll örködni ajtajuk elé: két vasvillás paraszt. Egy szűk szobában toporognak, helyezkednek el mind a nyolcan: a királyné, a király, Mme Élisabeth, a két gyerek, a nevelőnő és a két komorna. Az elcsigázott gyerekek ágyba kerülnek, és Mme de Tourzel védőszárnyai alatt nyomban el is alszanak. A királyné leült egy székre, és arcára húzta fátyolát. Ne dicsekedhessék senki, hogy látta dühös elkeseredését. Csak a király érzi tüstént otthonosan magát, nyugodtan asztalhoz ül, és zsebkésével hatalmasakat kanyarint a sajtból. Senki sem szólal meg.

Végre lópaták dobogása hallatszik az utca felől, ugyanakkor száz torok terjeszti harsogva: „Jönnek a huszárok!” A téves híresztelésektől ugyancsak félrevezetett Choiseul végre megérkezett, szablyájával tör

utat magának, s összegyűjti embereit a ház körül. Beszédet intéz hozzájuk, amit derék német huszárjai nem értenek, azt se tudják, miről van szó, legfeljebb az a két német szó hangzik ismerősen nekik: „a király és a királyné”. Hanem azért engedelmeskednek a parancsoknak, s oly keményen rúgtatnak a tömegbe, hogy sikerül a batárt kiszabadítaniuk az embergyűrűből.

Choiseul herceg sietve csörtet fel a lépcsőn, elmagyarázza a helyzetet. Kijelenti, hogy hét lovas számára szabaddá tudja tenni az utat. A király, a királyné és a kíséret üljenek lóra, s emberei védelme alatt sürgősen vágtassanak tova a helyséből, még mielőtt a környék nemzetőrsége összesereglik. A jelentést tevő tiszt feszesen meghajtja magát. „Várom felséged parancsait.”

Csakhogy XVI. Lajos sohasem tündökölt azzal, hogy parancsokat osztogat, vagy sürgősen határoz. Kezességet vállal-e Choiseul azért – alkudozik vele –, hogy az áttörés alkalmával feleségét, nővérét vagy valamelyik gyermekét nem éri golyó? Nem volna-e ajánlatosabb várni, amíg sikerül összeszedni a csapszékben tanyázó dragonyosokat is? Percek, értékes percek telnek el a tanakodással. Ott ül szalmaszékeken a sötét kis szobában a család, a letűnt kor, habozik és tanácskozik. De a forradalom, az új nemzedék, nem tévóvázik. A vészharang riasztására, útban vannak már a közeli falvak népfelkelői, a nemzetőrség teljes számban egybegyűlt, a sáncokról lehozták a berozsdásodott ágyút, és elbarikádozták az utcákat. A szerteszeledt katonák pedig, akik teljes huszonnégy órát nyargaltak céltalanul ide-oda, boldogan boroznak s cimborálnak a helybeliekkel. Az utcákon gyűl a nép. Mintha a tömegek ösztönösen sejtenék, hogy a történelem döntő órája közeleg, az egész környék parasztsága ébred, a gazda, a pásztor, a földműves magára kapja gúnyját, s Varennes-be indul, töpörödött anyókák mankójuk után nyúlnak, hogy szemtől szembe láthassák a királyt, s mivel a király nem őrizheti tovább inkognitóját, mind el vannak szánva, hogy nem eresztik ki a helyséből. Hiába kísérelik meg emberei befogni a batárba a friss lovakat. „Párizsba vagy lövünk! Lemészároljuk őket a hintóban!” – üvöltik

egyesekek vadul a kocsis felé, s a tomboló zajt túlharsogja az újra megkongatott vészharang. S új riadalom támad a drámai éjszakában. Kocsi érkezik Párizs felől, és benne két komisszárius, kiket a Nemzetgyűlés találomra indított útnak, hogy tartóztassák fel a királyt. Szerencsésen rátaláltak a nyomára. Leírhatatlan ujjongás köszönti a közös hatalom küldötteit. Ezzel mentesült Varennes a felelősségtől, a kis helység kis pékjei, cipészei, szabói és mészárosai megszabadultak attól a tehertől, hogy eldöntsék a világ sorsát. Itt vannak a Nemzetgyűlés küldöttei, s a Nemzetgyűlés az egyetlen hatalom, amelyet a nép maga fölött elismer. Diadalmenet kíséri a két jövevényt a derék Sauce szatócs házába s fel a lépcsőn a királyhoz.

Közben lassanként véget ér a szörnyű éjszaka, reggel fél hétre jár. A két kiküldött közül az egyik, Romeuf, sápadt, elfogult, s igen kevésé örül megbízatásának. Mint La Fayette szárnysegéde, több ízben teljesített őrszolgálatot a Tuileriákban a királyné mellett, és Mária Antoinette, aki alárendeltjeit kivétel nélkül a veleszületett jóindulattal és szívélyességgel kezelte, kedves volt hozzá, s a királlyal együtt több ízben barátságosan elbeszélgetett vele. La Fayette e szárnysegédjének egyetlen titkos vágya megmenteni a királyi párt. De a végzet, amely láthatatlanul a király ellen dolgozik, úgy akarta, hogy útjára egy másik, nagyon is nagyravágyó s a forradalom érdekeihez körömszakadtáig hű kíséret adjanak vele, bizonyos Bayont. Alig bukkant Romeuf a király nyomára, lassítani igyekezett az üldözés tempóját, hogy egérutat biztosítson a királynak. De a kérlelhetetlenül makacs Bayon siettetete, s ő most itt áll, reszket a félelemtől, s pirulva nyújtja át a királynénak a Nemzetgyűlés végzetes rendeletét, mely kötelességévé teszi, hogy a királyi családot tartóztassa fel. Mária Antoinette alig tudja titkolni meglepetését: „Hogyan? Ön, uram? Ezt sosem hittem volna!” Romeuf azt hebegi zavarában, hogy Párizs magánkívül van, s az állam érdeke megköveteli, hogy a király visszatérjen. A királyné elveszti türelmét, s elfordul tőle; kusza fecsegése rosszat sejtet vele. A király elkéri a határozatot, s azt olvassa benne, hogy a Nemzetgyűlés felfüggeszti a király uralkodói jogait, s hogy bármely,

a királyi család nyomára akadó kurírnak joga van minden intézkedést megtenni, hogy őket útjuk folytatásában megakadályozza. A határozat ugyan kerüli bizonyos kifejezéseknek, mint „szökés, feltartóztatás, elfogatás” használatát, mindazonáltal ez a Nemzetgyűlésnek az első olyan határozata, amelynek értelmében a király nem cselekedhet szabadon, s alá van vetve a Nemzetgyűlés akarátának. Még a nehézkes Lajos is megérti a világtörténelmi fordulatot.

De nem lázong ellene. „Franciaországnak nincs többé királya”, mondja fakó hangján, mint akit alig érint a dolog, s a határozatot szórakozottan az ágyra dobja, melyben a kimerült gyermekek alszanak. De Mária Antoinette váratlanul kiegyenesedik. Ha büszkeségében sértik, ha önértékében támadják meg, akkor ez a kicsi dolgokban kicsinyes, külsőségekben külsőséges asszony mindig meglepően méltóságteljesen viselkedik. A Nemzetgyűlés határozatát, mely rendelkezni merészel a maga és családja sorsa felett, összegyűri, s megvető mozdulattal a földre hajítja. „Nem akarom, hogy ez az irkafirka bepiszkítsa a gyermekeimet!”

A kishivatalnokok hátán hideg fut végig a kihívó mozdulatra. Hogy az összetűzésnek elejét vegye, Choiseul gyorsan felemeli a földről a papírost. A szobában tartózkodók mind meg vannak döbbenve. A király felesége bátorságától, a két kiküldött a kínos helyzettől. Hangulata valamennyiüknek ingadozó. Azonban a király most egy látszólag engedékeny, valójában azonban igen alattomos ajánlattal áll elő. Hagyják két-három óráig pihenni, aztán visszamegy Párizsba. Valamennyien láthatják, milyen fáradtak a gyermekek, két ilyen izgalmas nappal és éjszaka után mindannyiuknak pihenésre van szükségük.

Romeuf rögtön sejti, mit akar a király. Két órán belül megérkezik Bouillé egész lovas hadereje, mögöttük gyalogosok és tüzérek. Mivel Romeuf titokban meg akarja menteni a királyt, elfogadja az indítványt. Megbízatása elvégre nem tartalmaz többet annál a parancsnál, hogy akadályozza meg a király továbbutazását. Ezt megtette. De a másik komisszárius, Bayon, sejti, mire megy ki a játék, s elhatározza, hogy az alattomoságra alattomosággal felel. Látszólag beleegyezik a dologba,

kényelmesen leereszkedik a lépcsőn, s mikor a tömeg lenn izgatottan körülveszi s kérdi tőle, hogy mi fog történni, kétszínű módon felsóhajt: „Nem akarnak visszafordulni... Bouillé már közel van, megvárják, míg megérkezik.” Ez a pár szó olaj a lobogó tűzre. „Azt nem tűrjük! Nem hagyjuk, hogy becsapjanak!” „Párizsba! Párizsba!” A lármától megcsörrennek fenn az ablakok, a hivatalos személyek, elsősorban Sauce, a boldogtalan szatócs, kétségbeesve könyörögnek a királynak, üljön a hintóba, különben nem felelhetnek az életéért. A tehetetlen huszárok a tömeg közé vannak ékelve, vagy átpártoltak a néphez. Diadalmasan a ház elé vontatják a batárt, s befogják a lovakat, hogy minden késedelmeskedésnek elejét vegyék. Megalázó játék kezdődik most, mert negyedórakért folyik. Bouillé huszárai már a közelben lehetnek, minden kicsikart pillanat megmentheti a királyságot. Tehát minden eszközzel, még a legalantasabbal is késleltetni kell a Párizsba való indulást. Még Mária Antoinette is megtörik, s életében először könyörög életéért. A szatócsnéhoz fordul, s kérve kéri, segítsen rajta. De a szerencsétlen asszony félti az urát. Könnyekkel a szemében sopánkodik, milyen szörnyű neki, hogy egy királytól és Franciaország királynéjától meg kell tagadnia a vendégszeretetet, de gyerekei vannak, s a férje élete forog kockán. – Szegény asszony nem is tudja, milyen igazat mond, mert a boldogtalan szatócsnak a fejébe került, hogy azon az éjszakán hozzásegítette a királyt ahhoz, hogy néhány titkos levelet megsemmisítsen. A királyi pár húzza-halasztja az indulást, a leghetetlenebb kifogásokkal áll elő, de az idő múlik, múlik, és Bouillé huszárai nem mutatkoznak. Már minden készen áll az indulásra, mikor XVI. Lajos kijelenti – hova süllyedt, hogy ilyen komédiát kell játszania? –, hogy megéhezett. Lehet-e egy királytól megtagadni egy kis elemózsiát? Nem. De már hozzák is, hogy annál hamarabb indulhassanak. XVI. Lajos lenyel néhány falatot, Mária Antoinette megvető mozdulattal tolja el magától a tányért. Nincs több kifogás. De most egy újabb, utolsó incidens. A család már a kapuban áll, mikor az egyik komorna, Mme Neuveville görcsöket színlelve összeesik. Mária Antoinette ellentmondást nem tűrő hangon nyomban kijelen-

ti, hogy nem hagyja cserben a komornáját. Addig nem mozdul, amíg orvost nem hívnak. De – mivel egész Varennes talpon van – az orvos előbb érkezik meg, mint Bouillé huszárai. Pár megnyugtató cseppet ad be a szimulánsnak, nem lehet folytatni a bús komédiát. A király felsóhajt, s elsőnek indul lefelé a tyúklépcsőn. Mária Antoinette Choiseul herceg karján összeharapott ajkakkal követi. Sejtji, mi vár mindannyiukra a visszafelé való úton. De saját gondjai közepette még mindig gondol barátjára. Mikor Choiseul megérkezett, első szava az volt hozzá: „Mit gondol, Fersen megmenekült-e?” Igazi férfival az oldalán ez a pokoli utazás is sikerülhetett volna, de nehéz dolog egyedül erősnek maradni csupa gyenge és csüggedő ember között!

A királyi család beszáll a batárba. Még mindig bíznak Bouilléban és huszájaiban. De hiába. Csak a tömeg üvöltése zúg körülöttük. Végre elindul a nehézkes batár. Hatezer ember veszi körül, egész Varennes kíséri egy darabon a zsákmányt, a félelem és düh ujjongásban oldódik fel. A proletárok seregétől közrefogva, forradalmi dalok lelkes orkánjában oldódik el a monarchia szerencsétlen hajója a szirttől, amelyen zátonyra futott.

Alig telik el húsz perc, még ott kavarog a varennes-i országút fölött a batár által felvert poroszlop, amikor sebes vágatással egyik század a másik után jelenik meg a város túlsó végében. Végre megjöttek Bouillé várva várt huszárai. Ha még félóra hosszát tartja magát a király, katonái közreveszik, s akik most lelkendeznek örömben, rémülten húzódnak vissza házaikba. De mikor Bouillé meghallja, hogy a király gyáván engedett, visszarendeli csapatait. Minek feleslegesen vért ontani? Hiszen ő is tudja, hogy a monarchia sorsát az uralkodó gyengesége már eldöntötte, hogy XVI. Lajos már nem király, és Mária Antoinette nem francia királyné többé.